

Marzanna Lamch

Myszków

MEDIA JAKO PRZESTRZEŃ KOMUNIKACJI WIARY I KULTURY W NAUCZANIU JANA PAWŁA II. SZKIC DO PROBLEMU

Abstract **Media as a space for communication of faith and culture in the teaching of John Paul II. Sketch for the problem.** Culture is reality suitable only for man. The means of social communication which to a large extent create culture and pass it, serve the human being and the whole society. They are a kind of a bridge between culture and faith; they broaden and explore religious knowledge, inspire and serve as an evangelization tool. The Pope John Paul II draws attention how important in culture is religious content, which gives a full picture of man as a psychophysical one, unity of soul and body and its calling to love.

Media jako przestrzeń komunikacji wiary i kultury w nauczaniu Jana Pawła II. Szkic do problemu. Kultura jest rzeczywistością właściwą tylko człowiekowi. Środki społecznego przekazu, które w dużej mierze tworzą kulturę i ją przekazują, służą osobie ludzkiej i całemu społeczeństwu. Stanowią swoisty pomost między kulturą a wiarą; poszerzają i zgłębiają wiedzę religijną, inspirują, intrygują i służą jako narzędzie ewangelizacji. Jan Paweł II zwraca uwagę na to, jak ważne w kulturze są treści religijne, które oddają pełny obraz człowieka jako jedności psychofizycznej, jedności duszy i ciała, i jego powołania do miłości.

Keywords culture, media, religion, Pope John Paul II (the second), humanity
kultura, media, religia, Jan Paweł II, człowieczeństwo

Celem niniejszego artykułu jest analiza problematyki wielorakiej korelacji wiary i kultury w przestrzeni medialnej. Na podstawie nauczania Jana Pawła II zawartego w *Orędziach na Światowe Dni Środków Społecznego Przekazu* i przemówieniu w siedzibie UNESCO, zostanie podjęta próba ukazania różnych form obecności wiary we współczesnej przestrzeni medialnej. W tym celu będzie uwzględniona kulturotwórcza rola wiary i religii, a także ich znaczenie dla rozwoju kultury kształtującej pełną wizję człowieczeństwa. Artykuł jest także próbą pokazania roli kultury osadzonej na chrześcijańskich wartościach w duchowym rozwoju człowieka. W takim wymiarze, jest on także próbą odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim stopniu kultura może i powinna być przepojona treściami religijnymi w dobie dynamicznego rozwoju kultury medialnej. Analizy zawarte w artykule ukazują kluczową rolę współczesnych środków społecznego przekazu w tworzeniu i przekazywaniu kultury. Autorka prezentuje najpierw kulturę jako naturalną przestrzeń rozwoju człowieka i jako jego duchowy twór, następnie ukazuje kulturotwórczą funkcję mediów, by na koniec pokazać niektóre aspekty korelacji wiary i kultury w przekazach medialnych. Całość artykułu ukazuje przyczynkowo bogaty zakres tematyczno-problemowy z obszaru teologii mediów i teologii kultury, nawiązując do nauczania św. Jana Pawła II o kulturze i mediach.

1. KULTURA WYRAZEM CZŁOWIECZEŃSTWA

Trwamy w epoce pośpiechu, nowinek technicznych, nieustannych zmian. Wydaje się, że świat pędzi, a my z nim. Nowe odkrycia technologiczne mają nam ułatwić życie, przyspieszyć, tak abyśmy mogli nadążyć za jego postępem. Gdzie tu miejsce na przemyślenia, refleksję, kontemplację, zachwyt; doznania związane z przeżyciami duchowymi? A przecież takie odczucia wpisane są w kulturę. Kultura zaś jest wykładnią człowieczeństwa. Tam gdzie jest mowa o człowieku i jego rozwoju oraz potrzebach, tam konieczna jest jej obecność. Czym więc jest kultura? Spośród wielu definicji tego słowa Sobór Watykański II określa kulturę w szerszym pojęciu jako „wszystko, czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie uzdolnienia swego ducha i ciała; stara się drogą poznania i pracy poddać sam świat pod swoją władzę; czyni bardziej ludzkim życie społeczne tak w rodzinie, jak i w całej społeczności państwowej przez postęp obyczajów i instytucji; wreszcie w dziełach swoich w ciągu wieków wyraża, przekazuje i zachowuje wielkie doświadczenia duchowe i dążenia na to, aby służyły one postępowi wielu, a nawet całej ludzkości”¹.

Podczas przemówienia wygłoszonego w siedzibie UNESCO w Paryżu w 1980 roku Jan Paweł II zwraca uwagę na znaczenie kultury, jako tej, która jest wykładnią człowieczeństwa: „Znaczenie istotne kultury [...] polega na tym, że jest ona właściwym kształtem życia człowieka jako takiego. Człowiek żyje prawdziwie ludzkim życiem dzięki kulturze. Jego życie jest kulturą również i w tym znaczeniu, że poprzez nią człowiek

¹ Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, Watykan 1965, 53.

odznacza się i odróżnia od całej reszty istnień wchodzących w skład widzialnego świata: człowiek nie może obejść się bez kultury. Kultura jest właściwym sposobem istnienia i bytowania człowieka”². Potrzebna jest zatem wizja kultury ukazującej człowieka w jego całościowym i najgłębszym wymiarze jako jedności duszy i ciała. Tworzenie sztucznych podziałów na duchowe i materialne wytwory kulturalne oddaje niepełny i nieprawdziwy obraz człowieka. Papież przeprowadza analizę tego rozumowania, mówiąc: „W dziedzinie kultury człowiek jest zawsze faktem pierwszym: pierwotnym i podstawowym. Jest to zaś człowiek jako całość: w integralnym całokształcie swojej duchowo-materialnej podmiotowości. I jeśli słuszny jest podział kultury na duchową i materialną, zależnie od charakteru i treści wytworów, w których się ona przejawia, to równocześnie należy stwierdzić, że z jednej strony dzieła kultury materialnej świadczą zawsze o jakimś «uduchowieniu» materii, o poddaniu tworzywa materialnego energiom ludzkiego ducha: inteligencji, woli – z drugiej zaś strony dzieła kultury duchowej świadczą, na odwrót, o swoistej «materializacji» ducha i tego, co duchowe. Oba te ciągi wytworów zdają się w dziełach kultury być równie pierwotne i odwieczne. Oto dostateczna podstawa, ażeby rozumieć kulturę poprzez integralnego człowieka, poprzez całą rzeczywistość jego podmiotowości (wniosek teoretyczny) – i ażeby w kulturze szukać zawsze całego integralnego człowieka w całej prawdzie jego duchowo-cieleśnej podmiotowości, i ażeby na ten autentyczny ludzki układ, na tę wspianą syntezę ducha i materii (ciała) nie nakładać apriorycznych rozróżnień i przeciwstawień. Zarówno bowiem jakakolwiek absolutyzacja materii w strukturze ludzkiego podmiotu, jak też «idealistyczna» absolutyzacja ducha w tejże strukturze nie oddają rzeczywistej prawdy o człowieku – i nie służą też jego kulturze”³.

Każdy człowiek żyje w jakiejś kulturze, tworzy ją i korzysta z jej wytworów. Stan jej posiadania, w sensie materialnym, nie może przesłaniać nadrzędnej i podstawowej prawdy – bycia człowiekiem. Wszystko, co człowiek posiada ma znaczenie kulturotwórcze tylko wtedy, gdy ma pozytywny wpływ na jego człowieczeństwo. „Człowiek, który w widzialnym świecie jest jedynym ontycznym przedmiotem kultury – podkreśla Jan Paweł II – jest też jedynym właściwym jej przedmiotem i celem. Kultura jest tym, przez co człowiek, jako człowiek, staje się bardziej człowiekiem: bardziej «jest». Na tym także opiera się owo kapitalne rozróżnienie pomiędzy tym, czym człowiek jest, a tym, co posiada, pomiędzy «być» a «posiadać». Kultura pozostaje zawsze w istotnym i koniecznym związku z tym, czym (raczej: kim) człowiek «jest», natomiast związek jej z tym, co człowiek «ma» (posiada), o tyle jest ważne dla kultury, o tyle jest kulturotwórcze, o ile człowiek poprzez to, co posiada, może równocześnie pełniej «być» jako człowiek, pełniej stawać się człowiekiem we wszystkich właściwych dla człowieczeństwa wymiarach swego bytowania. [...] Człowiek, i tylko człowiek, jest sprawcą i twórcą kultury: człowiek, i tylko człowiek, w niej się wyraża i w niej się potwierdza”⁴.

Równocześnie człowiek jest istotą społeczną integralnie złączoną ze społeczeństwem, w którym dokonuje się jego rozwój. Ten aspekt podejmuje Jan Paweł II, zauważając: „[...]

² Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO (2.06.1980)* (dalej: PC), 6, <https://www.centrumjp2.pl/wp-content/uploads/2015/02/PRZYSZŁOŚĆ-CZŁOWIEKA-ZALEŻY-OD-KULTURY-Jan-Paweł-II-.pdf> (02.08.2018).

³ PC 8.

⁴ PC 7.

bytuje zawsze na sposób jakiejś kultury sobie właściwej, która z kolei stwarza między ludźmi właściwą dla nich więź, stanowiąc o międzyludzkim i społecznym charakterze ludzkiego bytowania”⁵. Kultura zatem szanując prawdę o człowieku przyczynia się do kształtowania lepszego społeczeństwa opartego na wzajemnym braterstwie. Jest szczególnym sposobem wyrażania się ludzkości w znaczeniu ogólnym jak również sposobem komunikowania się ludzi między sobą. „Kultura [...] jest specyficznym sposobem istnienia i życia człowieka. Tworzy ona zespół powiązań między osobami żyjącymi wewnątrz każdej wspólnoty, określając międzyludzki i społeczny charakter bytu człowieka. Podmiotem i twórcą kultury – podkreśla Jan Paweł II – jest człowiek, który znajduje w niej swój wyraz i równowagę”⁶.

2. KULTUROTWÓRCZA FUNKCJA MEDIÓW

Szczególną rolę w tworzeniu i kształtowaniu kultury pełnią środki masowego przekazu, zwłaszcza telewizja i Internet, które „oferują się dziś jako droga uprzywilejowana do stwarzania i przekazu kultury”⁷. Postrzegane są jako część pewnej kultury⁸. Kształtują światopoglądy, kreują wizerunek świata, tworzą kulturę odbiorcy poprzez przekazywany system wartości. Nierzadko są w stanie doprowadzić do całkowitego odrzucenia zaistniałego doświadczenia i bezkrytycznej wiary w prawdę, którą one reprezentują.

Janusz Gajda prezentuje pięć podstawowych funkcji kulturotwórczych mediów. Przekazują one wartości pozytywne, służące rozwojowi człowieka, ale i negatywne, kształtujące postawy destabilizujące jego rozwój. I tak funkcja upowszechniania różnorodnych treści polega na dostarczaniu istotnych informacji, przybliżaniu i objaśnianiu różnych form sztuki, rozbudzaniu zmysłu artystycznego. Odbiorcy mogą świadomie uczestniczyć w życiu społecznym i kulturalnym, uzupełniać braki edukacyjne, pogłębiać swoją wiedzę, rozwijać zainteresowania. Pojawia się jednak swoisty natłok informacji, który może prowadzić do zagubienia się w różnorodności jej treści, a w konsekwencji do niemożności rozróżnienia wiadomości istotnych od błahych. Odbiorca może poczuć się usatysfakcjonowany pozornym poczuciem posiadania pełni informacji i nie wykazywać żadnej aktywności intelektualnej. Z kolei funkcja ludyczna sprowadza się do pogłębiania wiedzy w myśl zasady: uczyć bawiąc, krzewić sztukę w formie programów rozrywkowych. Ich kulturotwórcza rola polega na rozbudzaniu zmysłu artystycznego, uwrażliwianiu na wartości sztuki, kształtowaniu właściwych postaw moralnych. Istnieje

⁵ PC 6.

⁶ Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu miejscem spotkania wiary i kultury*. Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (1984), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Lewek, Warszawa 2008, s. 72.

⁷ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska *Christifideles laici*: o powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II*, Watykan 1988, 44.

⁸ Zob. Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów*. Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (1990), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 96.

jednak ryzyko nieumiejętnego korzystania z walorów sztuki, biernego i bezmyślnego spędzania wolnego czasu, jałowej rozrywki prowadzącej do apatii, braku motywacji i chęci do nauki.

Funkcja stymulująca ma pobudzać, zachęcać odbiorców do pełniejszego uczestnictwa w kulturze, intrygować, skłaniać do poszukiwania własnych sposobów realizacji i zaspokajania potrzeb kulturalnych. Negatywną stroną tej funkcji jest przeświadczenie o łatwości dostępu do sztuki, lekceważenie twórczości artystycznej uznawanej za łatwą i zwykłą, dostępną dla każdego, co może prowadzić do zaniechania wszelkiego kontaktu z nauką i sztuką i zastoju intelektualnego.

Zadaniem funkcji wzorcotwórczej jest propagowanie właściwych stylów życia, norm moralnych, zasad wychowania, przedstawianie sylwetek ludzi będących wzorem godnego zachowania, które uzyskały osiągnięcia w różnych dziedzinach życia, nauki, kultury czy techniki. Według Gajdy: „Mogą one wpływać na podnoszenie ogólnej kultury bycia, dostarczać przykładów przełamywania trudności w realizacji niełatwej drogi do osiągnięcia szlachetnego celu, piętnować ludzi o negatywnych postawach, o konsumpcyjnym stylu życia itp. Mogą dostarczać porad przydatnych w kształtowaniu wzorów bogatego wewnątrznie życia – w rozwijaniu aktywności poprzez działanie i poprzez kontemplację i medytację; służyć wyrabianiu indywidualnych i zróżnicowanych zainteresowań kulturalnych i upodobań artystycznych, służyć kształtowaniu postaw moralnych, czynić człowieka bardziej elastycznym, podatnym na pozytywne zmiany”⁹. Jeśli jednak media będą promować negatywne postawy i wartości, mogą wywołać bezmyślne naśladownictwo, ślepe pogoń za modą, sukces za wszelką cenę, konformizm. Mogą doprowadzić do wygodnictwa i rezygnacji z poszukiwania prawdy i uczciwości.

Ostatnią funkcją jest funkcja interpersonalna wynikająca z ogólnej dostępności mediów, które umożliwiają poznanie życia i problemów ludzi na całym świecie bez konieczności podróży w odległe miejsca. Mogą doprowadzić do uwrażliwienia na potrzeby innych, budzenia pozytywnych uczuć; współodczuwania radości i trosk innych ludzi, reagowania na zło przez pomoc, dobre słowo. Mass media mogą poszerzać horyzonty myślowe, uczyć tolerancji dla innych kultur, pogłębiać wiedzę, prowadzić do „ukulturowienia człowieka – odbiorcy, i ucłowieczenia świata”¹⁰. Są jednak w stanie stać się też przyczyną osamotnienia człowieka, swoistej izolacji w gronie najbliższych, bądź ugruntowywać postawy egoistyczne, budzić pragnienie wygodnego życia czy podziw dla zachowań społecznych. Takie postawy nie służą rozwojowi kultury, przeciwnie prowadzą do jej obniżenia.

Analizując kulturotwórcze funkcje mediów z łatwością można zauważyć ich dwubiegunowe działanie: budowania wartości pozytywnych i negatywnych. Tak naprawdę ich oddziaływanie zależy w równym stopniu od samych mediów, jak również ich odbiorców.

Jan Paweł II określa mass media jako współczesny areopag, który jednoczy ludzi i czyni z nich światową wioskę¹¹. „Dostarczając informacji i rozrywki – wyjaśnia

⁹ J. Gajda, *Media w edukacji*, Kraków 2004, s. 45.

¹⁰ Por. J. Gajda, *Media w edukacji*, Kraków 2004, s. 45.

¹¹ Zob. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio*: O stałej aktualności posłania misyjnego, Watykan 1990, 37.

papież – środki przekazu mogą być naszymi oczami i uszami otwartymi na świat, dzięki którym możemy poznawać tęsknoty i dążenia, a także trudności i frustracje całej ludzkiej rodziny”¹². Papież zwraca uwagę na ich podstawowe zadanie wynikające z samej nazwy, stwierdzając: „Skoro środki te są «społecznymi» środkami przekazu, nie mogą pozostawać tylko środkami dominacji nad innymi, czy to ze strony czynników sprawujących władzę polityczną, czy też ze strony potentatów finansowych, dyktujących ich program i profil. Muszą stawać się środkiem – i jakże ważnym środkiem – ekspresji tego społeczeństwa, które z nich korzysta i ostatecznie też je utrzymuje”¹³.

Ze względu na ogromne możliwości techniczne nowych środków wyrazu kultura ma dziś nieograniczony dostęp do społeczeństwa, bez trudu kształtuje jego mentalność. Jak zauważa Jan Paweł II, konieczne jest położenie nacisku na kształtowanie kultury w pełni wyrażającej człowieczeństwo, dlatego że „w świecie współczesnym podlegającym procesowi globalizacji, istnieje szczególna potrzeba budowania kultury solidarności opartej na szacunku dla osoby ludzkiej i dla wartości ludzkiego życia”¹⁴. To zadanie powinny realizować środki społecznego przekazu, które zawsze odnoszą się do człowieka i to odniesienie stanowi kryterium ich oceny, „[...] bowiem, zarówno wtedy, gdy poruszają tematy czysto kulturalne, gdy stają się środkami artystycznego wyrazu lub służą rozrywce, odwołują się zawsze do określonej koncepcji człowieka i są oceniane właśnie na podstawie słuszności i kompletności owej koncepcji”¹⁵. By były jej wierne papież, z całym szacunkiem wobec ich oddziaływania, stawia im bardzo konkretne wymagania: „Muszą liczyć się z prawdziwymi potrzebami tego społeczeństwa. Muszą liczyć się z kulturą narodu i jego historią. Muszą respektować odpowiedzialność wychowawczą rodziny. Muszą liczyć się z dobrem człowieka, z jego godnością. Nie mogą być podporządkowane kryteriom interesu, sensacji i doraźnego sukcesu – ale, licząc się z wymogami etyki, muszą służyć budowaniu życia bardziej ludzkiego”¹⁶.

Media umożliwiają spotkanie różnych kultur, dzięki czemu zbliżają ludzi do siebie, mogą doprowadzić do wyrobienia postawy szacunku i tolerancji wobec inności, nie niszcząc własnej tożsamości. Warto pamiętać, iż „rzetelna wiedza przyczynia się do wzajemnego zrozumienia, pomaga pozbyć się uprzedzeń i zachęca do dalszego poznawania”¹⁷. Prowadzi do wzajemnej współpracy między narodami w zakresie wymiany naukowej, gospodarczej, do obrony praw człowieka i ochrony środowiska. Staje się współdziałaniem opartym na szacunku dla innych kultur i wspólnym interesie różnych krajów, co w efekcie może prowadzić do ustanowienia pokoju.

¹² Jan Paweł II, *Nowe formy komunikacji w służbie Ewangelii*. Przemówienie do Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu (1994), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 210–211.

¹³ PC 16.

¹⁴ Jan Paweł II, List z okazji Kongresu Kultury Chrześcijańskiej w Lublinie, 15–17.09.2000, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/kk_chrzescijanskiej_05092000.html (21.02.2019).

¹⁵ Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu miejscem spotkania wiary i kultury*. Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (1984), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 73.

¹⁶ PC 16.

¹⁷ Jan Paweł II, *W służbie wzajemnego zrozumienia między narodami*. Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2005), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 144.

Mass media zapewniają swobodny dostęp do wytworów kultury każdego narodu, który wyrównuje szanse zdobywania i pogłębiania wiedzy i przyczynia się do lepszego współżycia ludzi. Mogą jednak stanowić zagrożenie dla specyfiki różnych kultur państw, które nie mają monopolu w dziedzinie tak zwanego przemysłu kulturowego. Dzieje się tak wtedy, gdy „[...] narzędzia komunikacji społecznej oddzielone są od jasnego kontekstu społecznego i ludzkiego, wzorce przezeń przekazywane stają się, w przeważającej części, umasowione i indywidualistyczne”¹⁸.

Papież dostrzega rolę mediów w kształtowaniu kultury bez ich zbędnego demonizowania. Z jednej strony widzi w nich możliwość wzbogacenia się człowieka jako jednostki i całego społeczeństwa. Z drugiej strony obawia się niebezpieczeństw związanych z upowszechnianiem fałszywych wartości i ideałów życia. Wzywa do roztrópnego i krytycznego posługiwania się nimi. Działalność kulturalna mediów nie może być podporządkowana tylko ekonomii, musi kierować się przede wszystkim wymaganiami etyki, przestrzegać prawa moralnego, przekazywać treści bogate w wartości humanistyczne i chrześcijańskie. „W kulturze, która karmi się zjawiskami przelotnymi – przestrzega papież – istnieje niebezpieczeństwo, że ludzie będą skłonni przypisywać większe znaczenie faktom niż wartościom. Internet oferuje szeroki zasób wiedzy, ale nie uczy wartości; kiedy zaś ludzie przestaną odwoływać się do wartości, szkodę ponosi nasze człowieczeństwo i człowiek łatwo traci z oczu swoją transcendentną godność”¹⁹.

3. WIARA I KULTURA W PRZESTRZENI MEDIALNEJ

Jan Paweł II określa współczesność jako czas „nowego klimatu kulturowego, który trzeba dopiero ukształtować”²⁰. Słowem kluczowym jest owo kształtowanie, oznacza bowiem wypracowanie pełnego spojrzenia na istotę człowieka i wskazanie mu właściwego kierunku rozwoju. Takie działanie powinno odbywać się poprzez otwarty dialog między kulturą a wiarą. Co istotne, nie może on ograniczać się tylko do spraw wiary, ale musi uwzględnić zagadnienia ogólnoludzkie.

Każdy człowiek poszukuje szczęścia, chce zrealizować swoje marzenia, chce czuć się spełnionym. Współczesny świat proponuje zaspokojenie tych potrzeb w materializmie, który stwarza złudne poczucie dobrostanu. Złudne, bo dobra materialne nigdy w pełni nie zaspokoją człowieka. Konieczne jest otwarcie na dobra duchowe. Kultura izolowana od transcendentnych punktów odniesienia nie potrafi w sposób właściwy służyć człowiekowi, ponieważ nie zna wystarczająco prawdy o osobie ludzkiej.

¹⁸ Jan Paweł II, *Media w służbie człowieka, rodziny i społeczności lokalnej*. Do Stowarzyszenia Wolnego Radia i Telewizji Lokalnej (1999), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 285–286.

¹⁹ Jan Paweł II, *Internet nowym forum dla głoszenia Ewangelii*. Orędzie na XXXIV Światowy Dzień Pokoju (2002), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 134.

²⁰ Jan Paweł II, *Nowe przymierze między Kościołem, a kulturą*, Spotkanie z przedstawicielami świata kultury i nauki, Wilno, 5.09.1993, 6, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/ jan_pawel_ii/przemowienia/-wilno_kultura_05091993.html (21.02.2019).

Zgromadzenie plenarne Papieskiej Rady ds. Kultury, które obradowało w Watykanie w marcu 2004 roku, podsumowując swoją pracę, wskazało na nasilające się zjawisko niewiary rodzące pewien model kulturowy, który rozpowszechnia się poprzez globalizację i wywiera znaczący wpływ na wszystkie kultury. Wzrasta obojętność religijna i ateizm praktyczny związany z propagowanym modelem życia. Równocześnie jednak daje się zauważyć głód religijny, nasilenie poszukiwań natury duchowej przy jednoczesnym odejściu od tradycyjnej wiary. Wobec zsekularyzowanej kultury członkowie rady wysunęli siedem propozycji działań między innymi: włączać Ewangelię do procesów kształtujących kulturę, kulturze skoncentrowanej na jednostce przeciwstawiać kulturę chrześcijańską otwartą na wspólnotę i w niej się realizującej. Otwarcie na piękno, którego nośnikiem jest sztuka może ułatwić otwarcie się na drugiego człowieka i na Boga, bowiem „język piękna otwiera serca na prawdę, a w swej najdoskonalszej formie przewycięża odrębności kultur i podziały historii”²¹. Kultura dysponuje odpowiednimi narzędziami, aby przekazywać orędzie wiary chrześcijańskiej. Jest naturalną formą wyrazu wiary, uczy chrześcijańskiej zdolności przekraczania tego, co materialne, aby uchwycić i poznać to, co duchowe.

Kultura „ jest próbą refleksji nad tajemnicą świata, a w szczególności człowieka; jest sposobem wyrażania transcendentnego wymiaru ludzkiego życia”²². To specyficzna rzeczywistość, w której człowiek się realizuje również poprzez komunikację z innymi ludźmi i z Bogiem. Jak zauważa Jan Paweł II, „jądrem każdej kultury jest zespół przekonanych religijnych i wartości moralnych, który stanowi jak gdyby jej «duszę»”²³.

Podczas spotkania z prawdą objawioną człowiek rozwija sam siebie i buduje relacje międzyludzkie. W ten sposób powstaje „podłoże kulturalne, w którym człowiek, świadomy swego związku z Bogiem, staje się bardziej człowiekiem”²⁴. Wiara jest więc istotnym czynnikiem kulturotwórczym. Kultura wykracza poza czysty materializm i obejmuje całego człowieka, odnosząc się również do wartości, które wykraczają poza zasięg zwykłego poznania. Ukazuje całą prawdę o nim samym, służąc człowiekowi i wpływając na jego harmonijny rozwój. Tę prawdę mocno podkreśla Jan Paweł II: „Kultura bowiem winna urzeczywistniać całego człowieka w jego transcendencji nad rzeczami, nie pozwolić mu się rozpuścić w materializmie czy konsumizmie, lub ulec negatywnym niejednokrotnie wpływom wiedzy i technologii. Nie wolno nam nigdy zapomnieć, że jeżeli mówimy i myślimy o kulturze, to przede wszystkim o jej związku z człowiekiem”²⁵. „Nauczanie Jana Pawła II – według Andrzeja Baczyńskiego – daje podstawy do ukazania wspólnej przestrzeni pomiędzy wartościami chrześcijańskimi a obiektywnymi i trwałymi wartościami ogólnoludzkimi. Przestrzeń tę wypełnia przede

²¹ Kard. P. Poupard, *Ewangelizacja we współczesnym świecie*, Przemówienie Przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Kultury podczas zgromadzenia plenarnego, 13.03.2004, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_kultury/plenarne_13032004.html (21.02.2019).

²² PC 9.

²³ Jan Paweł II, *Spotkanie z przedstawicielami świata kultury*, Hawana, 23.01.1998, 2.

²⁴ Por. Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu miejscem spotkania wiary i kultury*, dz. cyt., s. 73.

²⁵ Jan Paweł II, *List z okazji Kongresu Kultury Chrześcijańskiej w Lublinie*, 15–17.09.2000, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/kk_chrzescijanskiej_05092000.html (21.02.2019).

wszystkim człowiek i troska o jego dobro, a także o środowisko, w którym ów człowiek żyje i działa, chodzi więc również o pewien ład moralny i społeczny”²⁶.

W czasach współczesnych przekaz kultury, jej kształtowanie, odbywa się w dużej mierze za pośrednictwem mediów. Istnieje więc nierozzerwalny związek pomiędzy kulturą, wiarą i przekazem. Jak zauważa Jan Paweł II w orędziu z 1984 roku na 18. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu: „Od tego związku zależy teraźniejszość i przyszłość naszej cywilizacji, wezwanej do tego, by w coraz pełniejszy sposób wyrażać się w swym wymiarze planetarnym”²⁷. Papież apeluje do pracowników mass mediów, zaangażowanych w rozwój kultury, by zawsze mieli na uwadze, że ich przekaz dociera do człowieka, jedynej i niepowtarzalnej osoby. Stąd wynika ich obowiązek ukazywania człowieka w sposób całościowy łącznie z tym, co transcendentne. Ojciec Święty prosi, by nie drwili z wartości religijnych, ale przekazywali je w prawdzie, nie szerzyli zepsucia moralnego, ale przyczyniali się do spotkania wiary i kultury prowadząc do wzrostu człowieczeństwa. Wyraża nadzieję, że „będą efekty dobrego działania środków społecznego przekazu, gdy będą one przejawiały wielką troskę o wartości etyczne”²⁸. Zależność kultury i wiary warunkuje współpracę Kościoła i ludzi reprezentujących i tworzących kulturę. Konieczny jest „dialog Kościoła z ludźmi nauki i twórcami kultury, który jest nie tyle wymogiem chwili, ile raczej wyrazem swoistego przymierza na korzyść człowieka w imię prawdy, piękna i dobra, bez których życiu ludzkiemu zagraża pustka i bezsens”²⁹. Niezbędna jest otwartość Kościoła na wszelkie przejawy działalności kulturalnej. „Trzeba zatem dokładać starań – głosi konstytucja *Gaudium et spes* – żeby uprawiający te umiejętności czuli, iż są uznawani przez Kościół w swych przedsięwzięciach, i żeby ułatwiali, korzystając z uporządkowanej wolności, kontakty ze społecznością chrześcijańską. Powinny również znaleźć uznanie Kościoła nowe formy sztuki, odpowiadające ludziom współczesnym stosownie do właściwości naturalnych różnych narodów i krajów”³⁰.

Spotkanie wiary i kultury dokonuje się wtedy, gdy doprowadza do tworzenia się wspólnot osób „świadomych wagi spotkania z wiarą i kulturą, gotowych urzeczywistnić to spotkanie poprzez kontakt osobisty – w rodzinie, w miejscu pracy, w stosunkach społecznych”³¹. Ludzie nauki i twórcy kultury są powołani do przekazywania wartości służących człowieczeństwu. „Odpowiedzialność ludzi, którzy reprezentują naukę i kulturę – pisze Jan Paweł II – jest ogromna ze względu na to, że mają oni wielki wpływ na opinię publiczną. Od nich bowiem w dużej mierze zależy, czy nauka będzie służyć

²⁶ A. Baczyński, *Nie lękajcie się mediów*, w: A. Baczyński, M. Drożdż, *Nie lękajcie się. Jan Paweł II i media*, Kraków 2011, s. 44.

²⁷ Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu miejscem spotkania wiary i kultury*, dz. cyt., s. 72.

²⁸ Por. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Catechesi tradendae*. O katechizacji w naszych czasach, Watykan 1979, 46.

²⁹ Por. Jan Paweł II, *Odnowa człowieka i społeczeństwa dokonuje się za sprawą odnowy sumień*, przemówienie Ojca Świętego do III grupy Biskupów, 14.02.1998, Watykan 1998, 3, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/bpi_pl3_1998.html (21.02.2019).

³⁰ Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes*, dz. cyt., 62.

³¹ Por. Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu miejscem spotkania wiary i kultury*, dz. cyt., s. 74.

kulturze człowieka i jego rozwojowi, czy też obróci się przeciw człowiekowi i jego godności, czy nawet jego egzystencji”³².

W trosce o dobro człowieka ojciec święty zauważa konieczność przeniknięcia wytworów kultury duchem chrześcijańskim, zaznaczając: „Należy zatem popierać ważne inicjatywy, które przyciągałyby uwagę twórców i stanowiły bodziec dla promocji ich działalności oraz rozwoju i inspirowania talentów w harmonii z chrześcijańską tożsamością narodu i jego chwalebą tradycją. Nie można szczędzić środków koniecznych do pielęgnowania tego wszystkiego, co szlachetne, wzniosłe i dobre. Potrzebny jest wspólny wysiłek zmierzający do budowania zaufania między Kościołem a ludźmi kultury oraz poszukiwania języka, którym trafi on do umysłów i serc, wprowadzając w sferę oddziaływania tajemnicy paschalnej Chrystusa, w zasięg owej «miłości, którą do końca umiłował» (por. J 13, 1)”³³.

Kościół jest istotnym czynnikiem kulturotwórczym przez głoszenie Ewangelii zawierającej całościową wizję człowieczeństwa. Papież mówi wprost, jak ważna jest informacja religijna w kształtowaniu podwalin ludzkości, „ponieważ zmysł religijny mieści się wśród istotnych wartości konstytutywnych człowieczeństwa”. W dalszej wypowiedzi wyraża życzenie, „aby ustalanie telewizyjnych programów nie ulegało pokusie agnostycyzmu lub, po prostu, odrzucania religijnej wizji człowieka, lecz przeciwnie, w podejmowaniu głębokich problemów egzystencji umiało zostawiać otwarte drzwi dla ich rozwiązywania w świetle zdrowego rozumu i wiary”³⁴.

Środki społecznego przekazu mogą prowadzić do pobudzania i pogłębiania wiary. Należy tu wspomnieć o ogromnych możliwościach portali społecznościowych, na których można polecić innym ciekawy film, książkę; dzielić się własnym świadectwem czy rekomendować konstruktywną stronę internetową. To może przyczynić się do dialogu, wymiany myśli, poszerzenia zainteresowań, a w efekcie do zbliżenia i otwarcia na problemy ogólnoludzkie. Media umożliwiają w pewnym sensie udział w wydarzeniach religijnych osobom chorym i tym, którzy nie mogą wziąć w nich bezpośredniego udziału. Ich nieograniczony zasięg, łatwość dostępu, wpisuje się niejako w tempo współczesnego życia i w dużym stopniu go ułatwia, ale też zmienia. Bezpośredni kontakt z drugim człowiekiem zostaje wyparty przez kontakt wirtualny, a kontakt z Panem Bogiem? Media mogą go ułatwić, niejako podprowadzić do Boga. Katolickie strony internetowe umożliwiają obcowanie z żywym słowem Bożym, oferując czytania na każdy dzień nierzadko z komentarzem pomocnym w zrozumieniu danego fragmentu. Dają sposobność rozmowy na chacie czy forum, gdzie można wymienić się myślami, uzyskać odpowiedź na nurtujące pytania i wątpliwości. Proponują ciekawe, warte polecenia strony katolickie.

Równocześnie jednak media mogą przyczyniać się do lansowania nowych wzorów postępowania i zachowania, treści wychowawczych, ukazując wartości ponadczasowe jako przebrzmiałe i nieistotne. Jak zauważa Jan Paweł II: „Cywilizacja współczesna stara się narzucić człowiekowi szereg pozornych imperatywów, które jej rzecznicy uzasadniają

³² Jan Paweł II, *Odnova człowieka i społeczeństwa dokonuje się za sprawą odnowy sumień*, dz. cyt.

³³ Jan Paweł II, *Odnova człowieka i społeczeństwa dokonuje się za sprawą odnowy sumień*, dz. cyt.

³⁴ Por. Jan Paweł II, *Telewizja w służbie prawdy i dobra człowieka*, W 30-lecie Telewizji Włoskiej, 4.01.1984, w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 347.

prawem rozwoju i postępu. Tak na przykład na miejsce poszanowania życia – «imperatyw» pozbywania się i niszczenia życia; na miejsce miłości jako odpowiedzialnej wspólnoty osób – sumę życia seksualnego zwolnionego od wszelkiej odpowiedzialności; na miejsce prymatu prawdy w działaniu – «prymat» sensacji, koniunktury i doraźnego sukcesu. W tym wszystkim wyraża się pośrednio wielka systematyczna rezygnacja z tej zdrowej ambicji, jaką jest ambicja bycia człowiekiem³⁵. Ojciec święty przestrzega: „Nie łudźmy się, że system zbudowany na tych fałszywych imperatywach, system takich podstawowych rezygnacji, może tworzyć przyszłość człowieka i przyszłość kultury³⁶. W tej kwestii ogromne możliwości mają środki społecznego przekazu i to nie sami ich twórcy, ale także odbiorcy, dlatego papież przestrzega: „[...] ludzie przekazujący informacje winni trzymać się reguł nienaganej etyki zawodowej; krytycy winni pełnić swą pożyteczną rolę wyjaśniania, sprzyjając kształtowaniu krytycznego zmysłu odbiorców; sami odbiorcy winni z rozważą i ostrożnością wybierać takie książki, gazety, spektakle filmowe i teatralne, programy telewizyjne, które sprzyjają ich rozwojowi, a nie zepsuciu; ponadto, poprzez różne formy odpowiedzialnych stowarzyszeń, winni przekazywać swoje opinie ludziom działającym w dziedzinie środków przekazu w taki sposób, ażeby zawsze odnoszono się w nich z szacunkiem do godności człowieka i jego niezbywalnych praw³⁷”.

Jan Paweł II przypomina podstawowe zadanie środków społecznego przekazu, jakim jest służba prawdzie, która „polega na obiektywnym i rzetelnym przekazywaniu informacji, unikaniu manipulacji prawdą i przyjmowaniu postawy nieprzekupnej wobec prawdy. Służba prawdzie jest służbą w sprawie człowieka w jego integralności ciała i ducha, co wyraża się w rozwoju jego potrzeb kulturalnych i religijnych, tak w zakresie indywidualnym, jak i społecznym. Prawda bowiem związana jest nierozzerwalnie z dobrem i pięknem. Tam więc, gdzie przekazywana jest prawda, objawia się również potęga dobra i blask piękna, a człowiek, który ich doświadcza, nabywa szlachetności i kultury. Jest to szczególnie misja, wnosząca wielki wkład w dobro i postępek społeczeństwa³⁸”.

ZAKOŃCZENIE

Analizy zawarte w artykule skłaniają do wyciągnięcia wniosku, że współczesny świat globalnej komunikacji nie tylko niesie wiele zagrożeń, ale przede wszystkim może sprzyjać integralnemu rozwojowi człowieka. Dokonuje się to przede wszystkim wówczas, gdy kultura medialna, w której żyje i działa człowiek, opiera się na szacunku dla wartości i godności osoby ludzkiej oraz na trosce o dobro wspólne, i przeniknięta jest chrześcijańskimi wartościami obecnymi w przekazach medialnych. Święty Jan Paweł II wielokrotnie ukazywał, jak ważną funkcję w życiu ludzkim pełni kultura, która uwzględnia

³⁵ PC 13.

³⁶ PC 13.

³⁷ Por. Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu miejscem spotkania wiary i kultury*, dz. cyt., s. 74.

³⁸ Jan Paweł II, *Odnowa człowieka i społeczeństwa dokonuje się za sprawą odnowy sumień*, dz. cyt., 5, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/bpi_pl3_1998.html (21.02.2019).

transcendentne wartości i jej prawidłowy przekaz w mediach, mając na uwadze integralny rozwój człowieka w jego pełnym cielesno-duchowym wymiarze. Nauczanie Jana Pawła II, jak pokazaliśmy w niniejszym artykule, stanowiło swoistą przestrożę, by nie zatracać istoty człowieczeństwa, jego niezbywalnej godności dziecka Bożego. Puetą papieskiego przekazu stanowią słowa: „Ażeby tworzyć kulturę, trzeba do końca i integralnie widzieć człowieka jako szczególną, samoistną wartość, jako podmiot związany z osobową transcendencją. Trzeba tego człowieka afirmować dla niego samego, nie dla jakichkolwiek innych racji czy względów – jedynie dla niego samego! Trzeba tego człowieka po prostu miłować dlatego, że jest człowiekiem – trzeba wymagać dla niego miłości ze względu na szczególną godność, jaką posiada”³⁹. Tak więc współczesny świat globalnej komunikacji może służyć ludzkości, jeśli przestrzega podstawowych zasad moralnych szacunku dla człowieka i troski o dobro społeczne. To zadanie dla twórców kultury i jej konsumentów, wspólnoty wierzących, pracowników mediów i ich odbiorców, by aktywnie i z zaangażowaniem podejmować pracę tworzenia i umacniania świata niezbywalnych wartości ludzkich we współczesnej kulturze medialnej.

LITERATURA

- Baczyński A., Drożdż M., *Nie lękajcie się. Jan Paweł II i media*, Kraków 2011.
- Baczyński A., *Nie lękajcie się mediów*, w: Baczyński A., Drożdż M., *Nie lękajcie się. Jan Paweł II i media*, Kraków 2011, s. 38–52.
- Bis D., Rynio A., *Media w wychowaniu chrześcijańskim*, Lublin 2010.
- Gajda J., *Media w edukacji*, Kraków 2004.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostołska o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae*, Watykan 1979.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostołska o powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie *Christifideles laici*, Watykan 1988.
- Jan Paweł II, Encyklika o stałej aktualności posłania misyjnego *Redemptoris missio*, Watykan 1990.
- Jan Paweł II, *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju*. Orędzie na XXXIV Światowy Dzień Pokoju (2000), <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan-pawel-ii-przemowienia/dzien-pokoju-01012001.html> (02.08.2017).
- Jan Paweł II, *Internet nowym forum dla głoszenia Ewangelii*. Orędzie na XXXIV Światowy Dzień Pokoju (2002), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Lewek, Warszawa 2008, s. 132–135.
- Jan Paweł II, List apostołski do odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu *Szybki rozwój*, Watykan 2005.
- Jan Paweł II, List z okazji Kongresu Kultury Chrześcijańskiej w Lublinie (15–17.09.2000), <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan-pawel-ii/kk-chrzescijanskiej-0509200.html> (02.08.2018).

³⁹ Jan Paweł II, Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO (2.06.1980), 10.

Jan Paweł II, *Media w służbie człowieka, rodziny i społeczności lokalnej*. Do Stowarzyszenia Wolnego Radia i Telewizji Lokalnej (1999), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Lewek, Warszawa 2008, s. 284–286.

Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów*. Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (1990), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Lewek, Warszawa 2008, s. 95–98.

Jan Paweł II, *Nowe formy komunikacji w służbie Ewangelii*. Przemówienie do Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu (1994), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Lewek, Warszawa 2008, s. 208–211.

Jan Paweł II, *Odnowa człowieka i społeczeństwa dokonuje się za sprawą odnowy sumień*, Przemówienie Ojca Świętego do III grupy biskupów, Watykan 1998, <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan-pawel-ii/przemowienia/bpi-pl3-1998.html> (02.08.2018).

Jan Paweł II, Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO, 2.06.1980, <http://www.centrumjp2.pl/wpcontent/uploads/2015/01/przyszlosc-czlowieka-zalezy-od-kultury-Jan-Pawel-II-.pdf> (02.08.2018).

Jan Paweł II, *Rodzina wobec środków społecznego przekazu*. Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (1980), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Lewek, Warszawa 2008, s. 56–59.

Jan Paweł II, Spotkanie z przedstawicielami świata kultury, Hawana, 23.01.1998, <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan-pawel-ii/przemowienia/kuba-23011998.html> (02.08.2018).

Jan Paweł II, *Nowe przymierze między Kościołem a kulturą*, Spotkanie z przedstawicielami świata kultury i nauki, Wilno, 5.09.1993, 6, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/wilno_kultura_05091993.html (02.08.2018).

Jan Paweł II, *Środki społecznego przekazu miejscem spotkania wiary i kultury*. Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (1984), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Lewek, Warszawa 2008, s. 71–75.

Jan Paweł II, *Telewizja w służbie prawdy i dobra człowieka*. W 30-lecie telewizji Włoskiej, 4.01.1984, w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Lewek, Warszawa 2008, s. 346–347.

Jan Paweł II, *W służbie wzajemnego zrozumienia między narodami*. Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2005), w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Lewek, Warszawa 2008, s. 143–145.

Poupard P., *Ewangelizacja we współczesnym świecie*, Przemówienie Przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Kultury podczas zgromadzenia plenarnego, 13.03.2004, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyfikalne/r_kultury/plenarne_13032004.html (21.02.2019).

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, Watykan 1965.